

Nánay István**SZERKESZTŐI GONDOLATOK**

A megszokottól kicsit eltérő Art Limes-számot tart kezében az olvasó. Az gyakori, hogy hosszabb-rövidebb tematikus blokkok jelennek meg a folyóiratban, de az különleges, hogy az egész lapot csak egy témának szentelje. Ez történt most, amikor a hetvenéves Andrassy úti bábszínház történetének szentelünk egy különszámot.

Hét évtized egy intézmény életében már tetemes idő. A Budapest Bábszínház jogelődjét, az Állami Bábszínházat 1949-ben, a színházak államosításakor hozták létre. Mivel közel negyven éven át ez volt az egyetlen hivatásos bábszínház, amely nemcsak a fővárosban, de utazó társulataival az egész országban is rendszeresen és folyamatosan játszott, több volt, mint egy színház a sok közül – a bábművészet hazai alakulásának meghatározójává vált. Ez pozitív és negatív értelemben egyaránt értendő. Egyfelől megteremtődött az ország-világ által elismert eredményeket produkáló magyarországi művészi bábjátás, másfelől mamut intézménnyé válva esztétikai és gondolati téren egyaránt bábos egyeduralom alakult ki – elsősorban a gyerekeknek szóló programban. Ez utóbbi akkor is problematikus lehet, ha a produkciók minden tekintetben magas színvonalúak lennének, de erről (főleg a „dömpingtermelés” miatt) – finoman szólva – nem minden esetben beszélhetünk.

Amikor tehát arra vállalkoztam, hogy a jubileumra készülõ számot megszerkesztem, ezzel a kettõsséggel s az ebbõl fakadó koncepcionális dilemmával találkoztam. El kellett döntenem, hogy a folyóirat-terjedelem kötöttségei mit engednek megmutatni ebbõl a hetven évbõl. E keretek között értelemszerûen nincs mód arra, hogy e történet minden momentumát a teljesség igényével bemutassuk, de azt sem tartottam célravezetõnek, hogy szubjektív visszaemlékezésekre építsük az összefoglalót.

Az intézménytörténet egyrészt nem folyóirat-mûfaj, másrészt a történetírásnak ez a formája viszonylag keveset mond a lényegrõl, a mûvészi értékteremtésrõl. (Balogh Géza *A bábjáték Magyarországon* címû kötetében úgy oldotta meg ezt a problémát, hogy az intézménytörténetet és az elõadáselemzéseket kombinálta.) A visszaemlékezésekkel pedig az a gond, hogy ugyan sajátos, intim közeget és hangulatot kölcsönözhetnek egy ilyen összegzésnek, de egyfelõl azok, akiket meg lehet szólítani, életkorukból adódóan e hetven évnél csupán a közelebbi, rövidebb-hosszabb idõszakáról tudnak beszélni, tehát a régebbi eseményekrõl nem esne szó, másfelõl a szelektív memória csak nagyon töredékes és gyakran ellenõrizhetetlen, homályos emlékeket képes tárolni és elõhívni.

Miután célirányosan elmélyedtem a bábszínház eseménytörténetében és lajstromba vettem a bemutatókat s azok visszhangját, azaz nemcsak felidéztem magamban a látottak emlékét és az olvasmányélményeket, hanem a szükséges rendszerezõ- és kutatómunkát is elvégeztem, arra a következtetésre jutottam, hogy egy kiválasztott és leszûkített szempontrendszer alapján kell szelektálnom e történet momentumait.

Radikális döntést kellett hoznom: kiválasztok e hetven évbõl néhánytyíz olyan elõadást, amelyet a báb-mûvészet alakulása szempontjából fontosnak, fordulópontot jelentõnek tartok, s ezek felvillantásával igyekszem megrajzolni a történeti folyamatokat. Ennél is radikálisabbnak tûnhet, hogy nem foglalkozom a Bábszínház fõprofiljába sorolható, gyerekeknek szóló produkciókkal, csak a felnõtt-elõadásokkal. Ennek két indoka van: ha komolyan vesszük a Budapest Bábszínház hitvallásának is tekinthetõ mondatot – a báb nem korosztály, hanem mûfaj –, akkor emögött az a felismerés és szándék fedezhetõ fel, hogy a bábjátékot vissza kell helyezni hajdani

jogaiba, azaz olyan kínálatot kell nyújtani és olyan módon kell az előadásokat tálni, hogy a báb-színház ne kizárólag gyerekeknek szóló nevelő-szórakoztató fórum legyen, hanem korra és egyéb megkülönböztető tulajdonságra való tekintet nélkül mindenkihez szóljon. De van egy másik indok is, éspedig kifejezetten történeti. E hetven év alatt a magyar bábjátás technikailag és stílusán nagyon nagyot változott, s ezt a változást legérzékeltetőbben a felnőtt-előadások s azok egymásra épülése és egymásból kifejlődése mutatja meg. Természetesen nem lehet szétszakítani a bábjátást korosztályi bontás szerint, azaz nincs külön gyerekek és felnőttek való báb-színház, hiszen egy társulaton belül e két réteg magától értetődően összefügg és egymásból táplálkozik. Az, amit egy szöveg nélküli, 20. századi zenére komponált báb-játéknál az alkotók kikísérleteztek, az a következő mesedarabban is kamatoztatható, és ez a folyamat megfordítható is igaz. Amikor tehát e lapszámban sorra veszem a kiválasztott előadásokat, azok mögött a gyerekprodukciók készítésének és játásának évtizedes tapasztalata és gyakorlata is ott van, s ekként az egész báb-színház működéséről és művészi színvonaláról is képet kaphat az olvasó. S miközben a felillantott előadásokat, azok vizuális és zenei világát próbálom képen és szövegben érzékeltetni, azt is igyekszem nyilvánvalóvá tenni, hogy minden produkció mögött – akkor is, ha adott esetben nem mindenkiről esik név szerint szó – sok-sok ember (az író-adaptálótól a dramaturgon, a tervezőn, a zeneszerzőn, a színészeken, a technikai és adminisztrációs munkatársakon, a műhelyben dolgozókon át a rendezőig és az igazgatóig) precíz, áldozatos és ihletett együttműködése áll és biztosítja a sikert.

Végül is harminc előadást emeltem ki a hetven év repertoárjából. Nem kétséges, e kiválasztásban keverednek a színház-történetileg többé-kevésbé objektívnek tekinthető és a rám jellemző szubjektív szempontok. (Valamint az a hétköznapi prózai megmondolás: melyik produkciót lehet a fennmaradt dokumentumok, tervek, fotók segítségével legsokoldalúbban bemutatni.) Hiszen én határoztam meg, hogy melyik előadást miért tekintek fontosnak, s ebben a döntésben néha személyes

motívumok is közrejátszottak (mint például Lengyel Pálhoz vagy Kovács Ildikóhoz fűződő baráti kapcsolatom), de törekedtem arra, hogy ítéletemben ne ezek, hanem kizárólag esztétikai-történeti szempontok domináljanak.

E harminc előadás bemutatása tölti ki a szám túlnyomó részét. Az előadás-portrék sorát csak néhány más típusú írás szakítja meg (egy-egy alkotó személyes munkabeszámolója, néhány dokumentum stb.), illetve két interjú zárja az összeállítást, amelyekben a Budapest Báb-színház néhány alkotója mai szemmel néz vissza intézményük múltjára. Az előadásokat kétféle módon akartam reprezentálni: fotókkal és a produkciókról szóló, azokhoz kapcsolódó írásoknak (kritikák, elemzések, emlékezések, szövegekönyvek stb.) az alkotások lényegét a képi ábrázoláshoz képest más szemszögből megvilágító, megerősítő, esetleg vitató hangsúlyú részleteivel. E szemelvények egy részét a Báb-színház korábbi jubileumi évfordulóira kiadott könyvekben találtam meg (többek között: *A mai magyar báb-színház*, 1978; Selmeczi Elek: *Világhódító bábok*, 1986; *Báb-színház 1949–1999*, 1999), amelyek ma már könyvtárakban is alig lelhetők fel.

Ahogy állt össze a harmincas lista, úgy bontakozott ki ennek a hét évtizednek a stílustörténete, ami persze nem független az intézmény történetétől. Jól elkülönülő szakaszok különíthetők el e történetben. Akkor is, ha az egyes, általam meghatározott szakaszokon belül távolról sem lehet egységes, folyamatos és töretlenül előremutató változásokról beszélni.

Az első szakasz a megalakulástól 1958-ig, Szilágyi Dezső igazgatóvá történt kinevezéséig tartott. Ezt követte a „Szilágyi-éra”, ami ha nem is éles váltással, de két nagyobb periódusra oszlik: az első közel húsz évig tartott és Szőnyi Kató szinte kizárólagos rendezői munkálkodása jellemezte, a második, másfél évtizedes időszak a Szilágyi Dezső által privilegizált, úgynevezett zárt, paravános stílus felbomlásának s egyben a monolitikus Állami Báb-színház uralkodó szerepe elvesztésének kora. A harmadik nagy történelmi egység Mecner János igazgatása alatt 1994-től napjainkig tart.

Az első korszakban a felnőtteknek elsősorban bábkabarékat, paródiákat, operettet játszottak. Ezeknek

kirobbanó közönségsikerük volt, nem mellékesen azért, mert azzal a szabadszájúsággal és csipkelődéssel, ami ezeket a műsorokat jellemezte, másutt nem találkozhattak (az ötvenes évek első felében a kabaré nem volt összeegyeztethető a szocialista eszmeiséggel). Ezt a periódust két előadással (*Sztárparádé*, *Szerelmes istenek*) próbálom bemutatni. 1958-ban Szilágyi Dezső a bábszínház élén nekilátott a műsor megújításához, a társulat átalakításához, a játékmód megváltoztatásához és a játékrend, a vidéki tájolás megszervezéséhez. A bábszínház megújulásában és a felnőttelőadások megszületésében 1964-ig kellett várni a stílárís áttérésre, a *Szentivánéji álom* bemutatására. Döntő lépés ez: az addigi emberutánzó bábokkal játszott szövegközpontú és illusztráló játékmóddal szemben egy absztraktabb, zenei szerkesztésű, elsősorban látványra és zenére épülő előadásforma alakult ki. Ebből a következő lépés a zenés előadások sorozata volt: Bartók Béla *A fából faragott királyfi*ja és Sztravinszkij *Petruskája* már a szöveget is elvetette, és tisztán a zene és a kép asszociatív összhatása hordozta az esztétikumot és a gondolatot.

Pár éven belül újabb stílárís fordulat következett, amikor létrejött a színházon belül a stúdió, amely a művészi útkeresés, a műhelymunka terepe lett. Ennek égisze alatt olyan, többnyire rövid művek, etűdök születtek, amelyek egyrészt tovább fejlesztették a zenés daraboknál kidolgozott alkotómódszereket, másrészt másutt cenzurális vagy egyéb okból nem játszott, de a közvéleményt foglalkoztató műveket tettek ismertté. E törekvés egyik kivételes teljesítménye a Schaár Erzsébet szoborkompozíciójára készült *Székhistoria*, amellyel az összeállítás kiemelten foglalkozik.

Mindeközben elfogadtatták az egynemű, stílusegységen alapuló bábozással szemben egy előadásban belül a bábos technikák keverését, a maszkos játékot mint a bábtechnikák egyikét, és általuk fokozatosan tért hódított az a bábszínházi „reform” is, amely külföldön már elfogadottnak számított: kilépett a színész a paraván mögül és ember és báb egy térbe került.

Ezzel a szemlélettel klasszikus (többek között Shakespeare, Gogol) és 20. századi szerzők (Dürrenmatt, Larry, Brecht, Jevgenyij Svarc stb.) drámáit játszották

– a művek új, a prózai színházétól sokban eltérő aspektusait is megmutatva.

Amikor az Állami Bábszínház 1992-ben kettévált, s létrejött a Kolibri Színház, a Budapest Bábszínház folytatta tovább jogelődjének programját, de természetesen Meczner János vezetésével a folytonosság mellett legalább olyan hangsúlyossá vált a megújulás, az új utak keresése – a felnőttelőadások terén is. Az ő tevékenységét alapvetően két törekvés határozta meg: a fiatalítás és a nem bábos rendezők meghívása. A társulat meghatározó magját egyre inkább a már egyetemi végzettséggel rendelkező színészek adták, akikkel a kortársaiknak számító rendezők – a műfaji és műmegformálási határok világszerte tapasztalható megszüntetésének tendenciájával összhangban – olyan előadásokat készítettek, amelyekben a színészet és a bábozás, a képzőművészet és a zene elválaszthatatlan egységet képez. Ebben a folyamatban hol erjesztők, hol rácsodálkozóak, de mindenképpen valami más, a bábosokétól különböző nézőpontot képviselnek a prózai színházból jött, illetve a ritkán feltűnő külföldi vendégrendezők.

Ezt a történelmi áttekintést hivatott reprezentálni e szám összeállítása. A bábművészetet nagyon sokáig csakis gyerekeknek, sőt kisgyerekeknek való kikapcsolódásnak tekintették a színházi szakmán belül éppen úgy, mint a társadalom nagy részében. Ez a hét évtizedes áttekintés többek között azt is mutatja, hogy ez a művészeti ág, ha lassan is és döccenőkkel, de egyre inkább és mind szélesebb körben elfogadottá válik. Ebben a változásban persze elsősorban a művészeti teljesítmény a döntő, de az sem elhanyagolható szempont, hogy a bábjátás művelői között is szaporodik a tudományos fokozattal elismert alkotó. Az ő írásaikat az egyes előadások kapcsán hangsúlyosan szerepeltetem.

E szám elkészítésében elképesztően nagy segítséget kaptam a Budapest Bábszínházról – mindenekelőtt Antal-Bacsó Borbálától és Palya Gábortól –, az Országos Színház-történelmi Múzeum és Intézet báb-tárának munkatársaitól, elsősorban Lovas Lillától, és az Országos Széchényi Könyvtár színház-történelmi tárának dolgozóitól, kiemelten Rajnai Edittől. Köszönettel tartozom mindannyiuknak.